

Hidajet Repovac

POBRATIMSTVO BIĆA U SVEMIRU
(Posvećeno Tinu Ujeviću)

BROTHERHOOD OF SOUL IN SPACE
(Dedicated to Tin Ujević)

Summary

Poetry is not only found on conflict with society, his norms and institutions. It is harsh statement of life, cosmic destiny, life and death, love and fugacity of all things. Conflict begins only when built ideology clashes with harsh reality and slough of everyday life. That's how it went from Charles Baudelaire, Arthur Rimbaud, Hine and Rilke all the way to Matos and Ujevic. Poetry was always characterized with special kind of life philosophy, the one that looked non conformal on the world and was ultimaterly bohemian, Bohemism is characterised by fast consuming of life which often ends in tragedy, but represents proud ascent above slough of conformism, above triviality of existing conduct and thinking, above false self satisfaction and harsh reality. Hölderlin and Baudelaire were spending their lives sorely, like it was an obstacle for them to show what principles they are striving. Ujevic spent his like winter coat, hat or umbrella, like passing instance useful only to discover constellation of soul.

Reklo bi se da ne postoji nikakva povezanost između oštrog grebena na sjeveroistočnom rubu biokovske visoravni na čijim se padinama ušančio Vrgorac i Montparnassa, kao što se ne može naslutiti da između bračkih borika o koje nemilosrdno udara biokovska bura i ovog pariškog legla boemstva struji neka duhovna magma. Ni mostovi na Miljacki nisu kao oni na Seni, ni zagrebačke pivnice

ili beogradske krčme nisu kao one uzduž Montmartrea. Možda pogled sa vrgoračke kose na župnu dolinu Trebizonde (Trebizata) asocira na bljesak boemske Rotonde, ali smrznuta i sirota vrgoračka duša nije mogla ni usniti da će čovjek rođen u tom surom kamenjaru svojim duhom i kulturom kao šestarom okružiti spomenute prostore. I mnogo dalje i više trešti riječ pjesnika i patnika, boema i sanjara koji je iskusio samoću bijelih soba bez raspeća u kojima cvili bura i dostojanstvo visokih jablana u ravnicama kraj rijeka, a tražio je pobratimstvo bića u svemiru. Bio je to Augustin Tin Ujević, ime koje izaziva duboki naklon zbog raskoši duha i ljepote pjesničke riječi kojom je oplodio svijet. Ova pjesnička gromada zaslužuje, poslije već rečenog i mišljenog, uvijek nove valorizacije: filozofske, sociološke, estetičke i druge. Ne samo radi sjećanja, radi puke memorije o nekom ko je uspravno hodao do sredine prošlog stoljeća, već radi znanja, radi pjesničke filozofije koja je mijenjala svjetonazor i omogućavala da, koliko toliko, traje revolucija mnijenja. Često se ljudi sagnu do zemlje, poput primorskog bora koji polegne pod udarima bure, pod naletima ideologija i ne vide ni lijevo ni desno, a pogotovo ne nagore. Tin je živio uprkos svemu, pa čak i vlastitom životu, duboko ga je iritirala i prožimala tragična pozicija individuumu dvadesetog stoljeća i tragična indolencija s obzirom na tu poziciju. Htio je reći da ličnost, čak razbijena u krhotine, ne dozvoljava da ne nagovijesti svijest o vlastitoj tragi i da ne pokaže da sasvim pouzdano zna kuda sve to vodi. Jer dok može i zna govoriti, a to je najmoćnije pjesnikovo oružje, dok još uvijek kontrolira svijet stvari i nadjačava osamostaljene i razgoropađene društvene sile, individuum može da s te poledine pročita i saopći ambivalencije vlastite prirode i da sumnja; da sumnja u poredak svijeta, u moralni zakon, u vlastite moći, u ispravnost drugih i u svoju ispravnost, u snagu institucija, u slabost ljudskog htijenja, u ograničenost znanja... To je zacijelo tamo gdje je pjesništvo-filozofija dalo individui sposobnost da misli i saznaje, da se pita o porijeklu i svrsi svega, o prolaznosti i tragi života, o krhkosti i smrti duhovnih vrijednosti... Znao je Tin da je to tamo gdje je čovjek još uvijek neinstrumentalizirani, živi stvor.

Međutim, ne temelji se poezija samo na sukobu sa društvom, njegovim normama i institucijama, ona je gordi stav o životu, o kozmičkom usudu, o rođenju i smrti, o ljubavi i prolaznosti svih stvari.

Do sukoba dođe tek onda kada se stanoviti izgrađeni ideal sudari sa grubom realnošću i baruštinom svakodnevice. Tako je od Charlesa Baudelaira, Arthura Rimbauda, Heinea i Rilkea, do Matoša i Ujevića. Uvijek je pjesništvo bilo prožeto nekom posebnom filozofijom života, onom filozofijom koja je nekonformistički gledala na svijet i koja je bila u suštini *boemska*. Boemstvo karakterizira užurbano i neštedljivo trošenje života, često skončavajući tragično, ali ono predstavlja ponosito uspinjanje iznad baruštine konformizma, iznad trivijalnosti važećih manira ponašanja i mišljenja, iznad bljutave samozadovoljnosti oporom i škrtom stvarnošću. Hölderlin i Baudelaire su trošili život nemilice, kao da im je on sam bio smetnja da pokažu kojim idealima i kojim principima teže. Ujević ga je trošio kao zimski kaput, šešir, ili kišobran, kao prolaznu instancu koja služi da se otkrije sazriježde duha.

*Ja sam i bodež a i rana,
Ja sam i žrtva a i dželat,*

veli Baudelaire potencirajući sukob sa samim sobom, sa životom kao omčom koja mu ne dozvoljava da dosegne duboku usamljenost na čijoj bi zgusnutoj ravni kao u ogledalu ugledao svoje „Ja“. U *Cvijeću zla* on otkriva taj put „udvajanja“ da bi se ovladalo samim sobom, da bi se vidjelo sebe. Oko vidi ruke i prste, jer su oni nešto drugo. Kad sazna sebe, čovjek se može odvažiti da pronikne u svijet i da spozna okus egzistencije. Stoga veli:

*Susretu mračni, srce što si
Zrcalo bistro sebi samom*

Ali, mnoštvo je nepoznanica i unutra i vani i treba zaista biti i žrtva i dželat da bi nas živa rana koju smo sami sebi zadali držala budnim.

*Blagosloven budi, Bože, što nam dade
Patnju, melem naših iskvarenih duša*

Bolnu depersonalizaciju koja poput bodeža razara živo tkivo bića obdarenih sviješću a koje individuum postaje svjestan, posebno onda kada je spozna kroz bijeg u umjetnost, Tin vidi kao gubitak „Jastva“ uopće:

*Nužno netko fali, kad nas pjesma smami.
Gledamo se blijedi. Falimo mi sami.*

Pjesnik za sve nas propituje da li je moguće da „bez nas“ svijet ima smisla, zar je potrebno da se u pjesmi izgubimo da bismo pronašli smisao postojanja. Ako je nepatvoreni svijet oko nas, i mi smo taj isti svijet, otkud misao ideološka, otkud teologija, otkud vječni plač nad čovjekovom sviješću koja nije dosegla pravo lice svijeta. Praskozorje iskonskih saznanja bacilo je svjetlost na kozmički udes, na tragediju beskraja i na beskraj tragedija, među kojima je čovjekova najveća, jer traži svoj smisao, jer želi dokučiti iskon. Možda zato, kad nas „pjesma smami“, nađemo trenutke zaborava, nađemo ljepotu svijeta kojem je ovaj naš neprimjeren i u kojem mi sami nedostajemo. Nađemo svijet umjetnosti u kojem je „sjedinjeno ono što je u prirodi i povijesti rastavljeno“ (Schelling), i žudimo zadržati tu neograničenu prirodu, ali u svom biću osjetimo nemoć zdvajanja, osjetimo da je ta nemoć „ura istine“. A pjesnik za nas traži iskon vremena i umjetnosti, neograničenu prirodnost, ne strahujući da nam i ona ne postane najdraža apologija, najljepša bajka. Jer ako smo iskusili gubitak prirodnosti, ako smo spoznali popredmećenost bića, onda smo zbilja „početnici“ ne samo u traženju puta kojim još niko nije prolazio nego i u samom putu traženja, u načinu na koji razotkrivamo svijet, u načinu na koji tražimo iskon.

Boemija nije samo dokaz kako krhka duša umjetnosti naprsne u prvom sudaru sa životom i njegovim varkama i zaprekama, već je ona istovremeno dokaz kako se u toj duši stvara i crpi snaga koja je u stanju da se suprotstavi i da se izdigne u ono osviješteno „Ja“ koje ne preza ni od težnje ka smrti (tanatosu) da bi se ustrajalo na postavljenim načelima. Ovdje nema utabanog puta sa sladunjavim skončanjem u samozaboravu, već na sve strane zjapi provalija iskušenja, varki i nadanja pred kojima se život ne mjeri po dužini, već po intenzitetu. Rastrgnut iskušenjima, Tin nagovješćuje prirodu i smisao svog putovanja:

Gazi stazom varke, mrtvi Ujeviću

Ili, pak, u težnji da se, bježeći iz kaljuže, dokuči nedefinirani sveti ideal, on zavapi:

*Gorak je vijenac pelina,
Mračan je kalež otrova,
ja vapim žarki ilinštak.*

U bukvalnom smislu, „ilinštak“ ne znači ništa, ali prema onome što Ujević hoće u tom se pojmu kristalizira kao pahuljica iz kapi rose, taj njegov nedefinirani ideal. Možda je to upravo umjetnost koja je za njega bila religija i svetinja. Ako se može skončati u umjetnosti, onda sva patnja i borba imaju smisla. Veliki pjesnik je u sebi imao i bodlerovskog i hajneovskog i matoševskog duha. On je zaista nešto posebno u ovom balkanskom prostoru, „u kojemu nikada nitko nije tako dosljedno, nesebično i gordo gomilao, množio i dijelio, sabirao i razdavao duhovno bogatstvo ne mareći za ustupke i kompromise kojima bi stekao i odgovarajuća materijalna dobra. U Tinovoj je bijedi bilo nešto kraljevsko, kao što ima vladara koji nisu ništa drugo nego bijednici“ (Vlatko Pavletić, u Predgovoru za zbirku Ujevićeve poezije).

Nije Tinov neposredni zadatak bio da se suprotstavi društvenim normama, snobovskom životu i komfornosti birokracije. Njegov život, kao i njegova umjetnost, njegov parnasovski, evropski, ali prvenstveno pariški jezik i duh, sami po sebi su sadržavali oštru kritičku notu i jasnu distinkciju između makrokozmosa u kojemu se zrcali milijarde galaksija i društvenog mikrokozmosa sa svom njegovom prljavštinom i iskvarenošću. Snatreći o Majdanima u biću na dvije noge, on veli :

*Povijest mora biti pregažena! Gazi sa mnom
Na svjetlosne budućnosne staze.
Prošlost je mora i na potiljku gvozdена šapa demona;
No ti što su hvatali vjetre povrh najširih mora,
Stisli su kao citronu u šaci skladove nebosklona,
I dočekali otkriće najljepših srećnih zora.*

Eminentni boem, Ujević je nastavljao tradiciju sjajne evropske boemije, gajeći kult odrpanog veleumlja i nesocijalnog duhoborstva

koje s prezirom gleda na opće trgovanje kulturom, tvrdi V. Pavletić u svojoj ekspertizi socijalnog ambijenta i pojave čudesne Tinove poezije u njemu. U spomenutom tekstu on veli: „S Tinom Ujevićem nestao je sa svijeta jedan od posljednjih europskih velikih pjesnika boema, pa bismo očekivali od ovog preziratelja građanskog komfora da će na sva usta uzdizati prednosti boeme. No, upravo suprotno, Ujević ukazuje na neke činjenice koje su više optužbe nego opravdanje boemskog života. On napominje nužnost izvjesnih pojava i izuzetnost nesretnih sudbina nekih pjesnika koji odbacuju sve da bi spasili svoje jedino bogatstvo – slobodu duha, nezavisnost mišljenja i nesputanost u društvenim odnosima, ali ujedno ističe da se uz istinske boeme javljaju i brojni pozeri, imitatori bez originalnosti i sposobnosti da nešto uistinu sruše ili stvore. Osim toga, Ujević objektivno stavlja stvari na njihovo mjesto, ne poričući veličinu pjesnicima koji nisu bili boemi, jer nisu bili prisiljeni od društva da to budu.“

Za sociologiju umjetnosti Ujevićeva poezija je prava laboratorija za istraživanje načina na koji se u poeziji dodiruju estetsko i društveno iskustvo. Kada bi ti dodiri bili jednostavni, svako bi bio pjesnik i zato je i onaj pravi u dilemi:

Nisam li pjesnik, ja sam barem patnik.

Ujević je u poetskom izrazu već rangirao boemstvo, ali je to preciznije uradio u eseju „Boema i moderna umjetnost“. On je postavio pitanje o postojanju kvalitativno različitih nivoa boemskog otpora građanskoj komfornosti. Nešto slično učinio je Arnold Hauser definirajući tri tipa boemstva. Hauser, naime, smatra da postoji u stilskom i socijalnom smislu romantičarsko, naturalističko i impresionističko boemstvo. Ujević je, takoreći, anticipirao ova tri tipa boemstva, ne samo svojom pronicljivošću u potrebi njegovog rangiranja nego i u patničkom pripadanju jednom od njih (impresionističkom boemstvu).

Romantičarsko boemstvo je, po Arnoldu Hauseru, ona vrsta otpora građanskom društvu koja je proizašla iz njega samog i njegovih nosilaca, koji su postali zasićeni komforom buržoazije i, općenito, tim načinom života. U početku razuzdano, više je težilo

ka pomodarstvu i ekskluzivitetu, jer su njegovi reprezentanti uvijek imali otvoren put povratku u lagodnosti života bogatog građanstva. To što su se „opirali“, tvrdi Hauser, više je bio „sukob generacija“ nego kritički sud o vladajućem socijalnom ambijentu. Oni su uživali u tome da se spuste na razinu prosjaka i da okuse njihov način života, ali da ga, isto tako, zamoreni, napuste i prezru da bi se vratili u svoje aristokratsko zaleđe. No, s novijim, zrelijim generacijama, smatra Hauser, romantičarsko boemstvo postaje stvaralačkije i intelektualnije, a oštrica kritike ove boemije okreće se ka malograđanštini i konformizmu. Ova vrsta boemstva proteže se od Georgea Gordona Byrona do Theophilea Gautiera, od aristokratske nadmenosti do superiorne intelektualne kritike malograđanskog konformizma.

Pod naturalističkim boemstvom A. Hauser smatra onu vrstu boemije koja ne pripada istom, građanskom i aristokratskom sloju, već koja se regrutira iz sasvim drugačijih socijalnih slojeva. Dok egzistencija romantičarske boemije uopće nije bila ugrožena, dotle je egzistencija naturalističke boemije već značajno nagrižena. U ovom slučaju boemija više nije pomodarstvo, ni hir raskalašene aristokracije, ni međugeneracijski sukob različitih stilova i pogleda na umjetnost, već nasušna potreba i otvoreno suprotstavljanje manirima i životu građanskog društva. Pjesništvo je imalo svoje siromahe kraljevskog duha kojima je tržište vrijednostima i kulturom predstavljalo grubo falsificiranje života i koji nisu svoje duhom ispunjeno siromaštvo željeli razmijeniti za bilo kakvo isprazno bogatstvo. Međutim, njihov otpor, kao uostalom cijele umjetničke boemije ovoga tipa, u suštini je bio defanzivan i savitljiv pod pritiskom grube svakodnevice. Pa ipak, ono se ukorijenilo i bilo je ona inicijalna energija koja će poput kiseline nagrizzati malo-građansku i konformističku filozofiju bogatih društvenih slojeva.

Ono je, tvrdi Hauser, bilo preteča još oštrijeg konflikta umjetnika s važećim društvenim normama. U ovom slučaju više nije bio moguć defanzivan stav, niti *l'art pour l'art*, već sukob u kojem je i sam život stavljen na kocku. Hauser ovu boemiju naziva impresionističkom jer je ona začela čitav jedan pokret koji je težio da promijeni i stil i svjetonazor i postojeći društveni ambijent. Nema u pjesništvu boljih primjera od Arthura Rimbauda, Charlesa

Baudelairea, Matoša i Tina Ujevića, kao što u slikarstvu nema boljih od Van Gogha i Toulouse-Lautreca. Snaga ove boemije leži i u ideji i u načinu života. I ta ideja i taj život stvorili su legende od ljudi koji su na oltar umjetnosti stavili sve što posjeduju. Takva legenda bio je i Tin Ujević.